

## МОРИС ФАДЕЛ\* ОТВЪД ФИГУРАТА

**Abstract:** The article deals with the concept of the letter in its relation to the concept of figure. The research of the late Paul de Man is taken as a basis for the analysis of the letter. The author highlights an interesting twist in De Man. He is known as a theorist and apologist of the figure. It turns out, however, that in his later works De Man is more concerned with criticism of the figure, which does not mean returning to the traditional understandings of the correspondence between language and empirical reality.

**Keywords:** letter; figure; empirical reality; figurative meaning; literal meaning.

В центъра на криминалната мистерия обикновено има една буква. В „Убийството на улица Морг“ Дюпен цитира на латински стиха „Загуби предишното си звучене първата буква“, с което според любимата на персонажа и на автора теория за съответствията, които не са прости съвпадения, а вероятности, се задава решението на задачата, пред която ще се изправи детективът: убийството е извършено от „нямо“, безезиково същество: оказалият се на свобода в града орангутан<sup>1</sup>. „Направих, както (Холмс – бел. моя. – М. Ф.) ме помоли, и видях голяма буква „Е“ и малко „g“, голямо „P“, както и голямо „G“ и малко „t“, втъкани в материята на хартията“ – разчитането на значенията на тези букви позволява на Холмс да разбере откъде е дошло загадъчното писмо, с което започва поредният случай, с който ще се ангажира детективът<sup>2</sup>. Сименон, при когото загадката не играе такава първостепенна роля, както в англоезичната традиция, защото за него наравно с логиката е въздействието на описанието, също прибегва до буквата. Тъкмо тя прави впечатление на комисаря, когато разглежда тефтера на книговецца в „Мегре и детегледачката“: „Стювелс имаше дребен, отривист почерк. Буквите бяха разкривени. Изписваше по странен начин буквата „р“ и буквата „т“<sup>3</sup>. Мястото на буквата е никъде другаде освен в центъра на една загадка. Особено за езиците, на които говори Западът, буквата е *незабележима*. Тя изчезва, преминавайки веднага в звук и смисъл. Паузите между нея и звука и смисъла се забравят. Твърдението, че буквата е няма, не означава само, че тя е беззвучна, че няма връзка с говора, а че е всъщност извън езика, макар че – парадоксално – той се опира на нея: без буквите нямаше да я има дискурсивната сфера, такава каквато я познаваме, без

\* Доц. д-р в Нов български университет, София. Email: morisf2001@yahoo.com

<sup>1</sup> По, Едгар Алън, „Убийството на улица Морг“. В: „Златният бръмбар“, Държавно военно издателство, София, 1970. Превод: Кирил Хавезов, <https://chitanka.info>, видяно на 14. 01. 2020.

<sup>2</sup> Дойл, Артър Конан, „Скандал в Бохемия“. В: Дойл, Артър Конан „Шерлок Холмс“, т. 1, Книгоиздателска къща „Труд“, София, 2008. Превод: Георги Папанчев, Димана Илиева, Илия Азанов, Йордан Костурков, Красимира Тодорова, Милена Попова, <https://chitanka.info>, видяно на 14. 01. 2020.

<sup>3</sup> Сименон, Жорж, „Мегре и детегледачката“. Издателска къща „Труд“, С., 2008. Превод: Евгения Грекова, <https://chitanka.info>, видяно на 14. 01. 2020.

буквите, останали като следи от езици, които вече не се практикуват, нямаше да можем да се опитваме да достигаме да тези езици.

В този смисъл буквата прилича на нулата в системата на числата. Един от акцентите в късното есе на Пол де Ман „Паскаловата алегория на убеждаването“, включено в сборника „Естетическа идеология“, издаден след смъртта на автора, е коментарът върху разбирането на Паскал за отношението между нулата и числото. В „За духа на геометрията и изкуството да убеждаваме“ Паскал обръща внимание върху обстоятелството, че „нулата не е от същия вид като числата“, т.е., че тя не е число<sup>4</sup>. От друга страна обаче, числата не могат без нея. Нарастващата до безкрайност поредица от числови стойности се оказва зависима от безкрайно малкото, което никога не нараства, никога не променя своята идентичност. Де Ман прави аналогия на тази ситуация с езика, който като знак, като организирана от правила игра на знаци, е невъзможен без нещо, което не е знак: значението.

Това разбиране за езика бележи една същностна промяна в мисленето на Де Ман. В своите две издадени приживе книги – „Слепота и прозрение“ и „Алегии на четенето“ – той се откроява като теоретик на възгледа за езика като система, при която референциалността е резултат не на нещо външно спрямо фигуративните трансформации, а ефект на самите тези трансформации. Референциалността е илюзия, която фигурата създава, докато всъщност става въпрос за една самодостатъчна лингвистична структура. Тя е просто свойството на тропа да представя. Ние може и да „прожектираме“ в съзнанието си очите на субекта, за който се говори в Яворовата метафора „Очите ти са звездни небеса“, ала блясъкът и дълбочината на тези очи е следствие от баналната игра между буквално и преносно значение на метафората. Ето защо Де Ман се противопоставя на всякакви „външни“ подходи спрямо литературното произведение (социологически, исторически, биографични), те затвърдяват заблудата за референциалност.

Критиката на референциалността у Де Ман започва да се пропуква преди текстовете, включени в „Естетическа идеология“. Наскоро за първи път бяха публикувани ръкописи на Де Ман, свързани с „Алегии на четенето“. В един от тях – „Theotropic Allegory“ – референциалността е призната за „самото движение на трансгресия или трансценденция“ („the very movement of transgression or transcendence“), което не дава възможност на знака да бъде просто знак, а го трансформира в значение<sup>5</sup>. Малко по-нататък Де Ман нарича референциалността „трансцендентално означаване“ („transcendental signification“). Т.е. знакът не може да остане затворен в себе си. Подобно на нулата, която е сред числата, без да е число, в него нещо има различно от самия него, което го изважда от себе си, кара го да трансцендира, да не бъде онова, което е, а да значи.

<sup>4</sup> “(...) Le zéro n'est pas du même genre que les nombres”. Pascal, Blaise, „De l'esprit géométrique et l'art de persuader“, Mozambook, 2001, с. 25. Преводът е мой – М. Ф.

<sup>5</sup> De Man, Paul, „Theotropic Allegory“. Textual Allegories. UCI Libraries; <http://ucispace.lib.uci.edu/handle/10575/1092>, видяно на 18. 01. 2020.

Този модел на знака е развит в статията „Знак и символ в Хегеловата „Естетика“, част от сборника „Естетическа идеология“. Знакът скрива своята случайна природа, връзката си с материалните неща – това, че той е вещ, механика, нещо направено – за да започне да произвежда смисли, да представя картини и идеи, да предизвиква сетивни изживявания, т.е., да бъде символ. Ала не възвратът към репрезентацията е толкова интересен у късния Де Ман, колкото желанието да се отиде максимално далеч от нея, като в същото време разбирането за един самодостатъчен езиков свят бива разколебано. Как да мислим знака така, че в центъра на вниманието ни да е тъкмо неговата знакова същност, без непрекъснато да „забравяме“ за нея, бидейки привлечени от безкрайната игра на значенията и от плътността на образите, които те провокират?

В два от текстовете в „Естетическа идеология“, и двата посветени на Кант – „Феноменалност и материалност у Кант“ и „Кантовият материализъм“, – Де Ман утвърждава понятие, с което до този момент не се е занимавал: материалност. Той се опитва да го дистанцира от познатите му употреби. То няма общо с идеологиите, които се опират на вярата в емпиричната действителност, или с литературния реализъм, не може да бъде включено в тропологичната машина за репрезентации: да бъде символ-на или да замества друга реалия. Става въпрос за изцяло деинтелектуализирана материалност, която не означава нищо от извън онова, което просто е. „Морето е наречено „огледало“ не защото се предполага, че отразява нещо, а за да се подчертае гладкостта, лишена от какъвто и да било намек за дълбочина“ – пише Де Ман, коментирайки пасаж от третата критика на Кант<sup>6</sup>. Освен същността на чисто присъствие, на оголена конкретност, банална наличност тази материалност има още едно свойство: тя е формална, понеже е сводима до „формалната математизация или до геометризацията на чистата оптика“<sup>7</sup>.

Разбираемо е, че в контекста на разговора за тази радикална и едновременно формална материалност се появява буквата. Буквата е мислена като предел. „Крайната линия у Кант и Хегел е прозаичната материалност на буквата и никаква степен на замъгляване или на идеология не би могла да трансформира тази материалност във феноменалната познавателна способност на естетическото съждение“ – гласи финалът на „Материалност и феноменалност у Кант“<sup>8</sup>. „(...) Разчленяване на езика, като произвеждащите значение

<sup>6</sup> „The sea is called a mirror, not because it is supposed to reflect anything, but to stress a flatness devoid of any suggestion of depth“. De Man, Paul, „Phenomenality and Materiality in Kant“. В: „Aesthetic Ideology“, University of Minnesota Press, Minneapolis / London, 1996, с. 83, преводът е мой – М. Ф.

<sup>7</sup> Пак там.

<sup>8</sup> „The bottom line, in Kant as well as in Hegel, is the prosaic materiality of the letter and no degree of obfuscation or ideology can transform this materiality into the phenomenal cognition of aesthetic judgment“. De Man, Paul, „Phenomenality and Materiality in Kant“. В: „Aesthetic Ideology“, University of Minnesota Press, Minneapolis / London, 1996, с. 90, преводът е мой – М. Ф.

тропи са заменени от фрагментирането на изреченията и твърденията в отделни думи или фрагментирането на думите в срички и накрая – в букви“ – четем по-рано в същата статия<sup>9</sup>. Буквите са накрая.

Привилегироването на буквата е обяснимо. Тя принадлежи към тропите, които Де Ман неуморно коментира: алегориите. Следвайки тяхната структура, нейният „план на израза“ – изписваният образ – не съответства изобщо на „плана на съдържанието“ – смисълът или звуковият комплекс, който се влага в нея. Когато този „план на съдържанието“ бива отстранен в съответствие с Демановото „разчленяване на езика“ (*dismemberment of language*), буквата се свежда до графично изображение, което е „нещо в себе си“, не препраща към нищо външно, изцяло тук е и заедно с това е оформено, фигура е.

Така представени, нещата изглеждат елементарни, ала неслучайно темата за буквата у Де Ман се явява в контекста на анализа на една реалност, която обозначава непомерното за нас – възвишеното. Буквата – нейната материалност – се крие от нас. Ние не я виждаме като онова, което е, а като друго – ако не като звук или смисъл, то като изображение, рисунка, т.е., пак като нещо, различно от самата нея. Преминаването отвъд знака, в сферата на чисто буквалното, на буквалното, което не е такова, защото се съотнася с фигуративното, е нелека задача. Даже текстът, който съвсем открито си поставя за цел да мисли откъм страната на буквата, на означаващото – „Инстанцията на буквата в несъзнаваното или съдбата на разума след Фройд“ на Лакан – все пак разглежда знаковата форма като моделираща значението, т.е., не като самостоятелна реалност. Когато Дерида започва статията си „Différance“ с изречението: „Ще говоря, следователно, за една буква“, той не казва само, че ще говори за нещо незначително, а че ще обсъжда нещо, което изглежда незначително, но за което да се говори е трудно<sup>10</sup>.

Темата за буквата у Де Ман означава поставяне под въпрос на позицията, от която той критически се обръща към разбиранията за литература на своята епоха. Де Ман обикновено разобличава естетическите, миметичните и референциалните подходи към литературното произведение, показвайки, че онова, което те приемат за представяне на действителност и за емоция, е резултат от една лингвистична механика: действието, структурата на фигурата. В „Алегории на четенето“ схемата е усложнена: не става въпрос за една фигура, а за взаимно трансформирани се фигури, което прави изхода към феноменалната реалност крайно проблематичен. Разговорът за буквата не

<sup>9</sup> „Dismemberment of language, as meaning-producing tropes are replaced by the fragmentation of sentences and propositions into discrete words, or the fragmentation of words into syllables or finally letters“. De Man, Paul, „Phenomenality and Materiality in Kant“. В: „Aesthetic Ideology“, University of Minnesota Press, Minneapolis / London, 1996, с. 89, преводът е мой – М. Ф.

<sup>10</sup> „I will speak, therefore, of a letter“ (преводът е мой – М. Ф.), Derrida, Jacques, „Différance“. В: „Margins of Philosophy“, Chicago: University of Chicago Press, 1982. Превод: Алън Бас, с. 3.

върща Де Ман към традиционните миметични и естетически възгледи, но същевременно го извежда от сферата на фигурата. Защото буквата като отпечатък, лишен от значение, е всъщност „разфигуряване на фигурата“, разрушаване на алегорията. Заедно с това тя е и крачка извън езика, доколкото буквата е част от езика само когато не е обикновена рисунка, а знак на някакъв езиков елемент. Изобщо, чистата материалност може ли да бъде част от езика, след като езикът е неотделим от значението, смисъла? Може ли езикът без фигури? „Единствената дума, която ни идва наум е тази за една материална визия, но как тогава тази материалност да бъде разбрана в лингвистични термини не е все още напълно ясно“ – казва Де Ман по отношение на Кантовото разбиране за възвишено<sup>11</sup>.

Класическата криминална литература е може би единственият вид литература, който се бори срещу фигурата. До последната страница или до последния параграф тя е изцяло отдадена на фигурата – постоянно нарастващото подозрение, което обхваща четящия относно въпроса „Кой е убиецът?“ прави едни места от него алегии на други, кара едни моменти от историята да бъдат алюзии на други. Накрая обаче фигуративният потенциал бива премахнат и ние получаваме буквален отговор. Многозначността, богатството от смисли, играта на препратките – тези толкова любими на литературната публика аксесоари – се оказват зад борда.

Съпротивата срещу фигурата е аргумент в полза на разбирането за несъгласието на криминалната литература с естетиката. Фигурата е мястото, където живее естетическото: без нея е невъзможен литературният образ, който привързва чувствено четящия към себе си. Ние преживяваме литературата, т.е., отнасяме се към нея естетически, благодарение на фигурата. Патосът на есетата на Де Ман, събрани в „Естетическа идеология“, е критиката на това отношение към литературата и към езика изобщо. Поради тази причина те намират опора в лишаващата фигурата от фигуративност (иначе казано – от референциален и репрезентативен потенциал) буква.

Има и друг начин да се каже това. Въпросът „Кой е убиецът?“ е крайно конкретен, той не съдържа нищо извън желанието за научаване на името на извършителя на престъплението. Също така за разлика от други въпроси той изобщо не ни засяга лично, разбирайки кой е убиецът, ние по никакъв начин не се променяме. Учудващ е не самият въпрос (сам по себе си неинтересен), а защо продължаваме да четем криминални истории, които ни дават отговори на него. Въз основа на всичко казано дотук, може да се каже, че причината е в желанието да се избяга от колебанието, лутането във възможностите, многото решения, да се излезе от езика, тъй като тези състояния се преживяват чрез него, и да се срещнем с обекта сам по себе си, с една ясна реалност отвъд репрезентацията.

<sup>11</sup> “The only word that comes to mind is that of a material vision, but how this materiality is then to be understood in linguistic terms is not, as yet, clearly intelligible”. De Man, Paul, “Phenomenality and Materiality in Kant”. В: “Aesthetic Ideology”, University of Minnesota Press, Minneapolis / London, 1996, с. 83, преводът е мой – М. Ф.

**ЛИТЕРАТУРА**

- De Man, Paul. *Theotropic Allegory*, Textual Allegories. UCI Libraries; <<http://ucispace.lib.uci.edu/handle/10575/1092>>.
- De Man, Paul. 1996. *Aesthetic Ideology*. Ed. Andrzej Warminski. Mineapoli /London: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques. 1982. *Margins of Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Lacan, Jacques, 2006. *The Instance of the Letter in the Unconscious or the Reason since Freud*, Écrits, New York, London: W. W. Norton and Company Inc.
- Pascal, Blaise. 2001. *De l'esprit géométrique et l'art de persuader*, Mozambook.